

DİCLE İLAHİYAT DERGİSİ

Dicle Theology Journal

Kuruluşu: 2000 e-ISSN: 2667-6273 Yayımcı: Dicle Üniversitesi

Cilt | Volume 29 • Sayı | Issue 1 • Haziran | June 2026

Hız. Peygamber'i İnsan Yönüyle Anlatmak: Tirmizî'nin eş-Şemâil'i Üzerine Bir Değerlendirme*

Narrating the Prophet through Human Aspects: An Evaluation on al-Tirmidhi's al-Shamâil

Şule SOYAL ŞENOL

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Bartın İl Müftülüğü, Bartın Türkiye
Dr., Presidency of Religious Affairs, Bartın Provincial Mufti's
Office, Bartın, Türkiye
bisenol@haotmail.com
<https://ror.org/007x4cq57>
<https://orcid.org/0000-0002-9726-9924>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received:03/03/2026 • **Kabul Tarihi | Accepted:** 17/04/2026 • **Yayın Tarihi | Published:**30/06/2026

Atıf | Cite As

Soyal Şenol, Şule. "Hz. Peygamber'i İnsan Yönüyle Anlatmak: Tirmizî'nin eş-Şemâil'i Üzerine Bir Değerlendirme".
Dicle İlahiyat Dergisi 29/1 (Haziran 2026), 58-75. <https://doi.org/10.58852/dicd.1901748>

Author Contributions: This article has a single author.

Ethical Statement: It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.

Ethics Committee Approval: The study subject does not require ethics committee permission.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

* Bu çalışma, XVI. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Tirmizî'nin eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'de Çizdiği İnsan Peygamber Portresi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

This study is an expanded and partially modified version of the paper entitled "The Human Portrait of the Prophet as Drawn by Tirmidhi in al-Shamâ'il al-Nabawiyya," which was presented orally at the XVI International Symposium on Social Research and Behavioral Sciences but whose full text was not published.

Hız. Peygamber'i İnsan Yönüyle Anlatmak: Tirmizî'nin eş-Şemâil'i Üzerine Bir Değerlendirme Öz

Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) diğer peygamberler gibi beşer oluşu, onu müminler için ulaşılabilir bir örnek kılmakla birlikte, vahiy alan bir elçi olması bu örneğin çoğu zaman soyut ve teorik bir düzeyde algılanmasına yol açmıştır. Bu algıyı dengeleyen Şemâil ilmi, Hz. Peygamber'in gündelik hayat pratiklerini merkeze alarak onun örneğini yaşanabilir bir zeminde görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu makale, Tirmizî'nin (ö. 279/892) Şemâil literatürünün kurucu ve en sistematik eserlerinden biri olan eş-Şemâilü'n-Nebeviyye adlı çalışmasını temel alarak, Hz. Peygamber'in beşerî yönünün nasıl bütüncül bir hayat modeli inşa ettiğini incelemektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak, eserin tamamından örnekleme yoluyla seçilen ahlak, mizah, gülme, ağlama, ibadet ve yaşam tarzına dair rivayetler tematik ve işlevsel bir okumaya tabi tutulmuştur. Çalışma, Hz. Peygamber'in beşerî özelliklerini yalnızca betimleyici rivayetler olarak ele almakla yetinmeyip, bu özelliklerin Müslüman bireyin duygu dünyası, sosyal ilişkileri ve kulluk pratiği açısından nasıl rehberlik edici bir örneklik ürettiğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Elde edilen bulgular, Hz. Peygamber'in olağanüstü ve taklidi imkânsız bir şahsiyet değil; duygularını bastırmadan, ölçü ve hikmet içerisinde yaşayan dengeli bir insan modeli sunduğunu göstermektedir. Böylece Şemâil literatürü, Hz. Peygamber'i tarihsel bir ideal olmaktan çıkararak, her dönemde Müslüman bireyin gündelik hayatına yön verebilecek canlı ve uygulanabilir bir örneğe dönüştürmektedir. Bu yönüyle çalışma, Tirmizî'nin Şemâil'ini salt tasvir edici bir literatür olarak değil, beşerî örneği merkeze alan işlevsel bir hayat rehberi olarak yorumlaması bakımından alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Şemâil, Tirmizî, eş-Şemâilü'n-Nebeviyye.

Narrating the Prophet through Human Aspects: An Evaluation on Al-Tirmidhi's Al-Shamâil Abstract

The fact that the Prophet Muhammad (peace be upon him), the final Prophet of Allah, was human like the other prophets, while making him an accessible role model for believers, has also led to his role as a messenger receiving revelation being perceived at an abstract and theoretical level. The Shamâil discipline, which balances this perception, aims to make the Prophet's exemplarity visible on a practical and liveable level by centring on his daily life practices. This article examines how the Prophet's human aspect constructs a holistic model of life, drawing on Tirmidhi's (d. 279/892) work *al-Shamail al-Nabawiyyah*, one of the foundational and most systematic works in the Shamâil literature. Using the document analysis technique from qualitative research methods, hadiths regarding ethics, humour, laughter, crying, worship and lifestyle, selected through sampling from the entire work, were subjected to a thematic and functional analysis. The study does not merely treat the Prophet's human characteristics as descriptive accounts but aims to demonstrate how these characteristics serve as a guiding example in terms of the Muslim individual's emotional life, social relationships and religious practices. The findings reveal that the Prophet was not an extraordinary or unimitable figure but rather presented a balanced human model who lived with moderation and wisdom without suppressing his emotions. Thus, the literature on the Prophet's Character (Şemâil) transforms the Prophet from a historical ideal into a living and applicable example capable of guiding the daily life of Muslims in every era. In this respect, the study offers a unique contribution to the field by interpreting Tirmidhi's *Shamâil* not merely as descriptive literature, but as a functional guide to life centred on human exemplarity.

Keywords: Hadith, Prophet Muhammad, Shamâil, Tirmidhi, al-Shamâil al-Nabawiyya.

Giriş

Allah Teâlâ, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar farklı dönemlerde farklı topluluklara elçiler göndermiştir. Bu peygamberlerin ortak vasfı, mensubu oldukları toplumun içinden seçilmeleri ve beşer olmalarıdır. Nübüvvet müessesesinin son halkasını teşkil eden Hz. Muhammed, kendi konumunu tanımlarken, hem ilâhî vahyi tebliğ eden bir resûl hem de bir insan olduğunu beyan etmiştir. Bu bağlamda, geçmiş ümmetlerin içine düştüğü aşırı yüceltme hatasına karşı ümmetini uyardı; şahsının beşerî kimliğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹ Aynı hakikat, İslam inanç sisteminin özünü ifade eden kelime-i şehadette özlü biçimde yer almıştır: “Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın kulu ve resûlü olduğuna şahitlik ederim.” Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de bu husus şu ifadeyle tasdik edilmiştir: “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. (Şu farkla ki) bana, ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyediliyor.”² İslâm düşüncesinde peygamberlik kurumu hem ilâhî hakikatin tebliği hem de ahlaki örneklik bakımından merkezî bir konumdadır. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in şahsiyeti, sadece ilâhî mesajı aktaran bir resûl değil, aynı zamanda bu mesajı bireysel ve toplumsal hayatta ete kemiğe büründürerek yaşayan bir örnek model olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de sıkça vurgulanan bir gerçek, onun beşer oluşudur. O da diğer insanlar gibi konuşmuş, gülmüş, ağlamış; yorulmuş, terlemiş, acıkmış; çarşıda pazarda dolaşmış, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş; ibadet etmiş, şükretmiş ve çeşitli zorluklara sabretmiştir. Bu yönüyle Hz. Peygamber, sadece ilâhî hakikatin taşıyıcısı değil, aynı zamanda insanî hayatın içinde yoğrulmuş bir şahsiyettir. Peygamberlerin insanlar arasından seçilmesi, ilâhî emir ve yasakların uygulanabilirliğini göstermek bakımından dikkate değerdir. Allah Teâlâ, insanı muhatap alan bir dinin yükümlülüklerini belirlerken onun fiziksel, psikolojik ve sosyal kapasitesini göz önünde bulundurmıştır. Nitekim Bakara Sûresi'nin 286. ayetinde bu gerçek açıkça ifade edilir: “Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyiz.” Bu çerçevede Hz. Muhammed'in, aldığı vahiyleri kendi hayatında tatbik etmesi ve bu yaşantıyı ümmetine bir örnek olarak sunması, onun sadece bir tebliğci değil, aynı zamanda yaşanabilir bir dinin en somut temsilcisi ve mübeyyini olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, onun nasıl bir insan olduğu sorusu hem peygamberlik misyonunun mahiyetini hem de bir bütün olarak İslam'ın temel dayanaklarını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

İslamî literatürde, Hz. Peygamber'in risâlet görevinin ötesindeki beşerî yönünü, fiziksel özelliklerini ve ahlaki tutumlarını konu edinen müstakil bir ilim dalı olarak şemâil ilmi ortaya çıkmıştır.³ Bu türün en meşhur ve sistematik hale getirilmiş ilk kapsamlı eseri, hiç şüphesiz Tirmizî'nin (ö. 279/892) eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye adlı çalışmasıdır. Tirmizî, kendisinden önce dağınık halde bulunan rivayetleri, Hz. Peygamber'in fizikî görünümünden giyimine, yeme-içme alışkanlıklarından ibadet hayatına, ahlakından vefatına kadar uzanan çeşitli başlıklarda 56 bölüm halinde sistematize ederek şemâil türünün klasikleşmiş referansını oluşturmuştur.⁴ Eser, sadece fiziksel şemâili değil, aynı zamanda ahlak, mizah, gülme, ağlama, ibadet gibi hulkî (ahlaki/karaktere ait) şemâili de kapsayarak bütüncül bir

¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), “Enbiyâ”, 48.

² el-Fussilet 41/6.

³ Bk. el-Begavî, el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *el-Envâr fî şemâ'ilü'n-nebiyyi'l-muhtâr (İrşâdü'l-envâr)*, nşr. İbrâhim el-Ya'kûbî (Beyrut: Dâru'l-Mektebî, 1995); İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Şemâ'ilü'r-resûl*, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006); Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ, *eş-Şifâ*, nşr. Abduh Ali Kûşek (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000); Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Zehru'l-hamâil 'ale's-şemâil: Evsâfû'n-Nebî*, thk. Mustafâ Âşûr (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988).

⁴ Ali Yardım, “Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu's-Şemâili”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 384-385.

peygamber portresi çizmektedir.⁵ Bu niteliği onu, Hz. Peygamber’i sadece bir resûl değil, aynı zamanda yaşayan, hisseden bir beşer olarak tanıtan temel bir kaynak haline getirmiştir. Nitekim Tirmizî’den sonra yazılan hemen hemen tüm şemâil, hasâis ve delâil türündeki eserler, onun bu çalışmasını temel kaynak olarak kullanmış ve eser İslam coğrafyasında en çok okunan ve tanınan şemâil kitabı olmuştur.⁶

Türkiye’de Tirmizî’nin *eş-Şemâ’ilü’n-Nebeviyye* adlı eseri üzerine yapılan akademik çalışmalar, bu klasik hadis eserinin gerek tarihî gelişimini gerekse modern yorumlarını ortaya koyma bakımından dikkat çekici bir zenginlik arz etmektedir. Bu sahadaki erken akademik değerlendirmelerden biri olarak Ali Yardım, şemâil ilminin doğuşunu ve Tirmizî’nin katkılarını ele almış; ayrıca *eş-Şemâ’il* üzerine yapılan çalışmaları sistematik biçimde derlemiştir.⁷ Yardım’ın *Peygamberimiz’in Şemâili* adlı eseri ise hem Abdullah Aydın’ı tarafından eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş⁸ hem de Fatih Muhammet Yüksel tarafından şerhçilik geleneği açısından incelenmiştir.⁹ Bu alanda önemli bir diğer katkı, Mehmet Yaşar Kandemir’in üç ciltlik şemâil tercüme ve şerhi olup, söz konusu eser ilmî derinliği ve kapsamlı yaklaşımıyla literatürde müstesna bir yer edinmiştir.¹⁰ Osmanlı dönemi çalışmalarına yönelen araştırmalar kapsamında Eyüp Sabri Paşa’nın *Tercemetü’ş-Şemâil* adlı eseri Özil tarafından incelenmiş; bu inceleme hem eserin yapısını hem de dönemin tercüme anlayışını ortaya koymuştur.¹¹ Aynı şekilde Keser, Hüsamüddin Nakşibendi’nin Türkçe şerhini analiz ederek Osmanlı dönemine ait katkıları değerlendirmiştir.¹² Daha yakın dönem çalışmaları arasında, Türkiye Uludağ Üniversitesi’nde gerçekleştirilen tahkik çalışmasında Al Tamimi, Muslihuddîn el-Lârî’nin Şemâil şerhini inceleyip tahkik ederek metnin ilmî değerini ve şemâil geleneği içindeki yerini ortaya koymuştur.⁷ Ayrıca, modern akademik perspektifler de bu literatüre katkı sağlamaktadır; örneğin Yusuf Ziya Keskin’in “*Şemâil ve Delâilü’n-Nübüvve Eserleri*” çalışması, şemâil ve delâilü’n-nübüvve türündeki eserlerin tarihî ve tür özelliklerini analiz ederken,¹³ Müjgan Cunbur’un “*Şemâ’il-i Şerife ve Hilye-i Nebeviler*” çalışması ise şemâil ve hilye literatürünün edebi ve ibret verici yönlerini değerlendirmektedir.¹⁴ Son olarak İlyas Canikli, Hz. Peygamber’in fiziksel özelliklerine dair rivayetlerin sünnetle ilişkisini analiz etmiş; şemâil rivayetlerinin yalnızca estetik bir aktarım değil, aynı zamanda sünnetin anlaşılmasında temel referanslar olduğunu vurgulamıştır.⁸

Bu araştırma, mevcut literatürde daha çok tebliğ misyonu ve hukukî otoritesi ön planda tutulan Hz. Peygamber’in, gündelik hayat pratikleri, duygusal tepkileri ve insani ilişkileriyle öne çıkan “beşerî

---

⁵ İlyas Canikli, “Tirmizî’nin ‘Şemâil’inde Yer Alan Hz. Peygamber’in Fiziksel Yönüyle İlgili Rivâyetlerin Sünnetle İlişkisi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2025), 224.

⁶ M. Yaşar Kandemir, “Şemâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/498, *Şemâil-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016), 5.

⁷ Ali Yardım, “Şemâil Nev’inin Doğuşu ve Tirmizî’nin Kitâbu’ş-Şemâili”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 349–409.

⁸ Abdullah Aydın, *Hadis Yazıları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 407-412.

⁹ Fatih Muhammet Yüksel, “İrfânî Hadis Şerhçiliği: Ali Yardım Örneği”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 13/2 (December 1, 2025), 544-565.

¹⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, *Şemâil-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Tahlil Yayınları), 2016.

¹¹ Sibel Özil, “Eyüp Sabri Paşa’nın Tercemetü’ş-Şemâil’i”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2021): 685–695.

¹² Fatma Keser, *Tirmizî’nin (ö. 279/892) Şemâilü’l-Muhammediyye Adlı Eseri Üzerine Yazılmış Türkçe Şerhlere Hüsamüddin Nakşibendi’nin (ö. 1282/1865) Katkısı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹³ Yusuf Ziya Keskin, “Şemâil ve Delâilü’n-Nübüvve Eserleri” *İslâm ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet (Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına)* I (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları 2019), 351-371.

¹⁴ Müjgan Cunbur, “Şemâ’il-i Şerife ve Hilye-i Nebeviler”, *Diyanet Dergisi Özel Sayı* (1970), 37-45.

yönünü” merkeze almaktadır. Söz konusu bu boşluğu doldurmak amacıyla, şemâil türünün kurucu eseri olan Tirmizî'nin eş-Şemâilü'n-Nebeviyye'si birincil kaynak olarak belirlenmiş ve eserin bütününden örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 80 hadis, nitel bir yöntem olan doküman analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın birincil kaynağı olarak eş-Şemâil'in seçilmesinde, Yardım'ın da vurguladığı üzere, eserin diğer şemâil kaynaklarına kıyasla sahip olduğu “organik bütünlük” ve “planlı yapı” belirleyici olmuştur.¹⁵ Bu sistematik yapı, Hz. Peygamber'in beşerî vasıflarının tematik bir analizini yapmayı hedefleyen bu araştırmanın metodolojik gereksinimleriyle doğrudan örtüşmektedir. Çalışmanın kapsamı, “Hz. Peygamber'in Ahlâkı”, “Mizah Anlayışı”, “Gülmesi”, “Ağlaması”, “İbadet Hayatı” (kuşluk namazı, oruç ve Kur'ân okuma şekli dâhil) ve “Yaşam Şekli” tematik başlıklarıyla sınırlandırılmıştır. Analizlerde, hadislerin literal anlamının ötesine geçilerek onların Hz. Peygamber'in beşerî portresini nasıl yansıttığı ve bu portrenin örnek alınabilirliğe katkısı sorgulanmış; sıhhat derecelerinden ziyade, İslam kültür tarihindeki işlevsel rol ön planda tutulmuştur. Ayrıca, incelenen hadislerin hem eş-Şemâil'deki orijinal yerlerine hem de diğer temel kaynaklardaki konularına atıfta bulunulmuştur.

1. Hz. Peygamber'in Ahlâkı

Tirmizî, eş-Şemâilü'n-Nebeviyye adlı eserinde, “Hz. Peygamber'in Ahlâkı” başlığı altında 14 hadisi derlemiştir.¹⁶ Bu bölüm, Hz. Nebî'nin çevresindeki insanlarla gösterdiği olağanüstü uyumu ve ahlâki tutumu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini üstlenen Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen bu bölümün ilk hadisi şöyledir:

“...Size neyi anlatsam bilemiyorum! Ben onun komşusuydum. Vahiy kendisine ulaştığında bana haber gönderir, ben de gelen vahiy kaydederdim. Yanında otururken dünyadan söz ettiğimizde, gönlümüzü hoş tutmak amacıyla bizimle birlikte dünya meselelerinden bahsederdi. Ahiretten söz açtığımızda ise, bizlere ahiretle ilgili detayları bildirirdi. Yiyecekler hakkında konuştuğumuzda da onların faydaları ve zararları hakkında bilgi verirdi. İşte bunlar, size Resûl-i Ekrem'in hayatı ve kişiliği hakkında sunabileceğim bilgilerden sadece birkaçıdır.”¹⁷

Diğer bir hadiste Amr b. el-Âs Hz. Peygamber'den şöyle bahsetmiştir: “Hz. Peygamber insanları İslâmiyet'e ısındırmak için, onların en belâlısına bile güler yüz gösterir, tatlı söz söylerdi. Ben de onun hep güler yüzü ve tatlı sözüne muhatap olmuşumdur”.¹⁸

Hz. Peygamber'in her daim güzel ahlâklılı oluşuna işaret eden bir hadisi Enes b. Mâlik şöyle nakletmiştir: “Resûlullâh'a tam on yıl hizmet ettim. Bana bir defa bile ‘öf!’ demedi. Yaptığım bir hatadan dolayı bana: ‘Bu işi niye böyle yaptın?’ demediği gibi, yapmadığım bir şey yüzünden ‘Bunu niye yapmadın?’ da demedi. Allah'ın Resûlü insanların en güzel ahlaklısıydı”.¹⁹ Enes b. Mâlik'in naklettiği diğer bir hadiste Hz. Peygamber'in insanları nezaketle uyardığı ifade edilmiştir.²⁰ Hz.

¹⁵ Yardım, “Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu's-Şemâili”, 357.

¹⁶ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2011), 571-600.

¹⁷ Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, 571; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-kebir, nşr. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984), 5/140 (Hadis No. 4882); Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebî Bekr, Mecma'ü'z-zevâid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991) 8/578 (Hadis No. 14199).

¹⁸ Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, 573; Heysemî, Mecma'ü'z-zevâid, 8/575 (Hadis No. 14190).

¹⁹ Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, 575; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, es-Sünen (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), “Birr”, 69; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, Sahih-i Müslim (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), “Fezâil”, Hadis No. 2330; Buhârî, “Savm” 53, “Vesâyâ” 25, “Menâkıb”, 23.

²⁰ Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, 578; Ebü Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i Ebî Dâvûd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Teraccül”, 8; “Edeb”, 5; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned (Beyrut: Beytül-Efkâri'd-Düveliyye, 1998), 3/133, 160 (Hadis No. 12394, 12655).

Âişe'den gelen bir rivayette de “Hz. Peygamber’in tabiatında asla kabalık yoktu. O, hiçbir zaman kaba ve kırıcı davranmazdı. Çarşı pazarda insanlarla çekişip yüksek sesle konuşmazdı. Kötülüğe kötülükle karşılık vermek şöyle dursun, kötülük yapanı affedip bağışlardı”²¹ buyurularak onun söz ve davranışlarında bir çirkinlik ve kabalık bulunmadığı ifade edilmektedir. Hz. Âişe “Resûl-i Ekrem Allah yolunda yapılan cihâd dışında hiç kimseye eliyle vurmamıştır. O, ne bir hizmetçiye dövmüş ne de bir hanımına vurmuştur.”²² buyurarak Hz. Peygamber’in fiziksel şiddetten de uzak durduğunu söylemiştir. Bunların dışında Hz. Peygamber’in her haline şahit bir insan olan Hz. Âişe, onun kendisine yapılan bir haksızlığın intikamını almadığını, iki şeyden birini tercih etme konusunda serbest olduğu takdirde bunlardan en kolay ve günah olmayanı seçtiğini,²³ kötü bilinen insanlara karşı yumuşak olduğunu²⁴ haber vermiştir. Tirmizî eş-Şemâil’in bu bölümünde Hz. Peygamber’in cömertliğini anlatan hadislerle de yer vermiş,²⁵ onun kendisine hediye sunanlarla karşılıklı hediyeleştiğini ifade etmiştir.²⁶ Hz. Peygamber’in en yakınlarından birisi olan torunu Hz. Hüseyin’in onun için söyledikleri de bu bağlamda önemlidir. Hz. Hüseyin’in, Hz. Peygamber hakkında dile getirdiği şu ifadeler, onun şemâilini adeta özetlemektedir:

“Resûlullâh Efendimiz daima güler yüzlü, güzel ahlak sahibi, yumuşak huylu ve sabırlı bir kimseydi. Kötü huylardan ve katı kalplilikten uzak dururdu. Asla yüksek sesle konuşmaz, çirkin sözler söylemezdi. Kimseyi ayıplamaz, gereksiz tartışmalara girmezdi. Hoşlanmadığı şeyleri görmezden gelirdi. Öyle merhametliydi ki, herkes onun şefkatinden umut duyardı. Allah’ın Elçisi, özellikle çekişmekten, boş yere çok konuşmaktan ve kendisini ilgilendirmeyen işlerle meşgul olmaktan uzak dururdu. İnsanlarda kusur aramaktan kaçınır; kimseyi küçük düşürmez, ayıplamaz ve başkalarının kusurlarını araştırmazdı. Fayda sağlamayan ve sevap kazandırmayan sözleri sarf etmekten çekinirdi. Resûlullâh konuşmaya başladığında, etrafındakiler sanki başlarında birer kuş varmış gibi sessizce ve dikkatle onu dinler, ancak o susunca konuşmaya başlardı. Ashâb-ı kirâm onun huzurunda asla birbirleriyle sohbet etmez, biri söz aldığı anda sonuna kadar sabırla dinler, kimsenin sözünü kesmezlerdi. Resûlullâh Efendimiz, ashâbının gönlünü hoş tutmak için onların güldüğü şeye güler, hayret ettiklerinde onlarla birlikte hayret ederdi. Yanında edep dışı konuşan yabancıların kaba davranışlarına sabır gösterirdi. ‘İhtiyaç sahibi biri sizden yardım istiyorsa, elinizden geldiğince onun ihtiyaçlarını karşılayın!’ buyururdu. Daha önce iyilik yaptığı birinin övgüsünü kabul eder, ancak aşırı övgüde bulunanları hoş karşılamazdı. Kimse uygun olmayan bir söz söylemedikçe, onun sözünü kesmezdi. Uygunsuz konuşanlara ise ya nezaketle uyarıda bulunur ya da bulunduğu ortamdan ayrılırdı.”²⁷

---

²¹ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 580; Tirmizî, “Birr”, 69; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/174 (Hadis No. 236245). Dârimî’nin *Sünen*’inde bu özellikler Hz. Peygamber’in geçmiş kitaplardaki vasıfları bağlamında da kaydedilmektedir. Konuyla ilgili bk. Dârimî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2022), “Mukaddime: Alâmâtü’n-Nübüvve”, 2.

²² Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 582; Müslim, “Fezâil”, 2328; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 4; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen* (Beyrut: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.) “Nikâh” 51.

²³ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 583; Buhârî, “Menâkıb”, 23, “Edeb”, 80; Müslim, “Fezâil”, 2327.

²⁴ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 585; Buhârî, “Edeb” 38, 48, 82; Müslim, “Birr”, 2591; Tirmizî, “Birr”, 59.

²⁵ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 594-599.

²⁶ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 600.

²⁷ Tirmizî, eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye, 587; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 12/158 (Hadis No. 414); Heysemî, *Mecma‘ü’z-zevâid*, 8/487 (Hadis No. 14026).

İlgili rivayet, Hz. Peygamber'in ahlakî duruşunu, duygusal tepkilerini ve sosyal ilişkilerini bir arada sunan nadir metinlerden biri olması sebebiyle kısaltılmadan aktarılmıştır. Çalışmanın temel amacı, bu bütüncül şemâil tasvirinin nasıl bir beşerî örneklik inşa ettiğini ortaya koymak olduğundan, rivayetin bağlamının korunması bilinçli bir metodolojik tercih olarak değerlendirilmiştir. Rivayette Hz. Peygamber'in ahlaki ve insani yönü, olağanüstü ve erişilmez bir kişilik olarak değil; gündelik hayatta karşılaşılan durumlara sabır, nezaket ve ölçülü bir biçimde yaklaşan dengeli bir insan modeli olarak sunulmaktadır. Onun yüksek sesle konuşmaması, kimseyi ayıplamaması, gereksiz tartışmalardan kaçınması ve insanlarda kusur aramaması, peygamberliğini soyut bir otorite alanı olmaktan çıkararak sosyal ilişkilerde uygulanabilir bir rehberliğe dönüştürmektedir. Bu yönüyle söz konusu rivayet, Hz. Peygamber'in ahlaki mükemmelliğini mucizevi bir ayrıcalık olarak değil, bilinçli tercihlerle sürdürülen ve her Müslümanın kendi hayatına taşıyabileceği somut bir ahlak pratiği olarak görünür kılmaktadır.

2. Hz. Peygamber'in Mizah Anlayışı

Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye adlı eserinde, "Hz. Peygamber'in Mizah Anlayışı"²⁸ başlığı altında altı hadis toplamıştır.²⁹ Bu altı hadis, Hz. Peygamber'in mizah anlayışının sınırlarını, amaçlarını ve inceliklerini ortaya koymaktadır. Her bir rivayet, Hz. Peygamber'in gündelik hayatında etrafı ile şakalaşmasının insanî boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Bu bölümün ilk hadisi, Hz. Peygamber'in Enes b. Mâlik'e yönelik sevgi dolu bir şaka yaptığını aktarmaktadır; Enes, Hz. Peygamber'in kendisine "İki kulaklı" diye takıldığını rivayet etmiştir.³⁰ Bu şaka, samimi ve sevgi dolu bir ilişkiye işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in, Enes gibi genç bir sahâbiye bu şekilde hitap etmesi, aralarındaki sıcak ve güvene dayalı bağı göstermektedir. Buradaki mizah, alay veya aşağılama amacı taşımayıp bilakis, yakınlığı ve sevgiyi pekiştiren, muhatabını önemseydiğini hissettiren bir iletişim yöntemidir. Hz. Peygamber, çevresindekilerin gönüllerini hoş tutmak amacıyla zaman zaman esprili sözler söylemiştir. Ancak kullandığı ifadelerde o, her daim gerçeğe dayanmış ve doğruluktan ayrılmamış,³¹ karşısındakini incitecek veya üzecek şakalar yapmayı doğru bulmamış, her zaman nezaket ve saygı çerçevesinde davranmıştır.³² Yine Enes b. Mâlik, bir gün Hz. Peygamber'in, ölen serçe kuşu için üzülen kardeşi Ebû Umeyr'in üzüldüğünü gördüğünü ve onu teselli ettiğini şu şekilde anlatmıştır: "Hz. Peygamber bizimle o kadar şakalaşır ki, bir gün benim küçük kardeşime: 'Ebû Umeyr! Ne oldu Nugayr?' diye şaka yapmıştı".³³ Bu rivayet, Hz. Peygamber'in şefkat yönünün ve psikolojik hassasiyetinin mizahla nasıl birleştiğine dair çarpıcı bir örnektir. Küçük bir çocuğun kaybı için üzülmelerini ciddiye alıp onunla ilgilenmesi, şakayı bir teselli ve ilgi aracı olarak kullandığını göstermektedir. Burada mizah, merhametin ve toplumsal bağların güçlendirilmesi için araçsallaştırılmıştır.

²⁸ Hz. Peygamber'in mizah anlayışı ele alınırken şaka ile mizah arasında bir ayırım yapılması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre mizah, çoğu zaman abartı ve kurgu unsuru içerebilirken, Hz. Peygamber'in şakaları (latifeleri) daima hakikate uygun, incitmeyen ve ölçülü bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle onun şakaları, eğlenceden ziyade eğitim ve gönül alma amacı taşıyan zarif bir iletişim biçimi olarak değerlendirilmiştir. Bk. Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul: Damla Yayınları, 2011), 303. Ayrıca Hz. Peygamber'in şaka anlayışı, müstakil akademik çalışmalara da konu olmuştur: Yusuf Doğan, "Hz. Peygamber ve Mizah", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 191-203; Musa Erkaya, "Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mizah Anlayışı", *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 14/1 (2019), 141-161; Enbiya Yıldırım, *Peygamberimiz ve Arkadaşlarının Hayatında Şaka* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021). Esra Düzce Baş, *Peygamberimizin Hayatında Mizah* (Ankara: TDV Yayınları, 2023).

²⁹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 389-403.

³⁰ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 390; Ebû Dâvûd, "Edeb", 84; Tirmizî, "Birr", 57, "Menâkıb", 45.

³¹ Tirmizî, "Birr", 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/340, 360.

³² Tirmizî, "Birr", 58.

³³ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 391; Buhârî, "Edeb", 81; Ebû Dâvûd, "Edeb", 69; Tirmizî, "Birr", 57.

Hiz. Peygamber'in şaka yaparkenki ölçüsünü Ebû Hüreyre şöyle haber vermiştir: “[Ashab], Yâ Resûlallâh! Sen de bizimle şakalaşıyorsun!” dediler. Hiz. Peygamber de onlara: “*Ben şaka yaparken bile doğruyu söylerim.*” buyurdu.³⁴ Ebû Hüreyre rivayeti, nebevî mizahın en temel ve değişmez kuralını ortaya koymaktadır: Hakikatten ayrılmamak. Bu prensip, İslam ahlakında yalanın her türlüşünün haram oluşuyla doğrudan bağlantılıdır. Hiz. Peygamber'in mizahı, asla gerçeği çarpıtmaz veya yanıltıcı değildir. Bu, mizahın ahlaki sınırlarını belirleyen evrensel bir ölçüttür.

Hiz. Peygamber'in ince ve karşısındakini düşünmeye sevk eden bir mizah anlayışına sahip olduğunu gösteren başka bir hadis şöyledir: “Bir kimse Peygamber Efendimiz'den binek devesi istedi, o da latifede bulunarak: ‘*Seni dışı devenin yavrusuna bindireceğim.*’ buyurdu. Deve isteyen sahâbî: ‘Yâ Resûlallâh! Ben, deve yavrusunu ne yapayım?’ deyince de: ‘*Canım, her deveyi bir dışı deve doğurmaz mı?*’ buyurdu.”³⁵ Bu hadis, Hiz. Peygamber'in öğretim yöntemlerinden birini göstermektedir: Zekice bir nükteyle karşısındakini düşünmeye yönlendirmek. Kendisinden bir deve isteyen sahâbîye, “*Seni dışı devenin yavrusuna bindireceğim*” diyerek, ilk etapta anlaşılması güç bir cevap vermiştir. Bu beklenmedik ifade, sahâbîde bir şaşkınlık ve “Deve yavrusu beni nasıl taşısın?” sorusunu uyandırmıştır. Hiz. Peygamber, “*Her deve, bir dışı devenin yavrusu değil midir?*” diyerek aslında “deve yavrusu” tabirinin, istediği yetişkin devenin tâ kendisi olduğunu muhataba fark ettirmiştir. Burada mizahın amacı güldürmekten ziyade, sahâbînin zihnini harekete geçirmek ve ona basit ama etkili bir mantık yürütme dersi vermektir. Kısaca bu şaka, eğitici ve zihni canlandırıcı bir işleve sahiptir.

Hiz. Peygamber'in Zâhir b. Harâm'a yönelik esprisi ise şu şekilde rivayet edilmiştir: Zâhir, çölden getirdiği mallarını pazarda satmakta iken, Peygamber Efendimiz arkasından sessizce yaklaşarak onu kucaklamış ve elleriyle gözlerini kapatmıştır. Zâhir, kimin kendisini tuttuğunu göremediği için, “Kim o? Bırak beni!” diyerek tepki göstermiştir. Göz ucuyla Hiz. Peygamber'i fark ettiğinde ise sırtını onun göğsüne yaslamıştır. Bu esnada Peygamber Efendimiz, etraftakilere dönerek, “*Bu köleyi kim satın almak ister?*” diye sormuştur. Zâhir ise tebessüm ederek, “Yâ Resûlallâh, kimse bana para vermez; bu satıştan sen zarara uğrarsın!” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber, “*Zâhir, insanlar senin kıymetini takdir etmese bile, sen Allah katında asla değersiz değilsin!*” buyurmuştur.³⁶ Bu rivayet, mizahın aynı zamanda bir “değer bilinci aşılama aracı” olarak kullanılabileceğini gösterir. Hiz. Peygamber, Zâhir'i bir “köle” gibi şakayla satışa çıkararak, onun toplumdaki basit görünümünün aksine, asıl değerinin Allah katındaki konumu olduğunu vurgulamaktadır. Bu şaka, derin bir manevi dersi, sıradan ve samimi bir etkileşim içinde vermektedir.

Hasan el-Basrî, Hiz. Peygamber ile yaşlı bir kadın arasında geçen bir diyalogu şöyle nakletmiştir: Yaşlı bir kadın, Resûl-i Ekrem'in huzuruna gelerek, “Yâ Resûlallâh, Allah'a dua et de beni cennete koysun.” talebinde bulunmuştur. Hiz. Peygamber, bu isteğe tebessümle karşılık vererek, “*Ey falan hanım, yaşlılar cennete giremez ki!*” şeklinde mizahi bir cevap vermiştir. Kadın bu şakayı anlamayarak üzölmüş ve ağlayarak huzurdan ayrılmıştır. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, orada bulunan sahâbeye, kadına şöyle demelerini emretmiştir: “*O hanıma söyleyin ki, cennete yaşlı olarak girmeyecek. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: 'Biz onları yeni bir yaratılışla yaratmışızdır; onları bakire kılmışızdır, eşlerine âşık ve hep aynı yaşta tutmuşızdır.'*”³⁷ Bu hadis, mizahın potansiyel risklerine ve Hiz. Peygamber'in bu riski nasıl yönettiğine dair mühim bir örnektir.

---

³⁴ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 393; Tirmizî, “Birr”, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/340, 360 (Hadis No. 8462, 8708).

³⁵ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 395; Ebû Dâvûd, “Edeb” 84; Tirmizî, “Birr”, 57.

³⁶ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 396; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/161 (Hadis No. 12676).

³⁷ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 401.

Şakanın inceliklerini kavrayamayan muhatap, sözü zahirî manasıyla anlayıp üzülmüştür. Ancak Hz. Peygamber, bu durumu, şakasının arkasındaki hakikati açıklayarak telafi etmiştir: Cennette yaşlılık ve çirkinlik yoktur. Bu olay, mizahın herkes tarafından aynı şekilde anlaşılamayabileceğini ve gerektiğinde açıklama yapmanın önemini göstermektedir.

Bu bölümde aktarılan rivayetler birlikte ele alındığında, Hz. Peygamber'in mizah anlayışının eğlence amaçlı sözlü nüktelerle sınırlı olmadığı; aksine sevgi, şefkat ve samimiyet temelli ölçülü bir iletişim biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Onun şakaları, asla yalan, alay veya incitme içermemekte; muhatabı rahatlatan, gönül kazandıran ve değer aktarımını kolaylaştıran bir işlev üstlenmektedir. Rivayetlerin amacı, mizahı ciddiyetle çelişen bir davranış olarak değil, ahlaki sınırlar içinde kaldığında eğitici ve birleştirici bir iletişim yöntemi olarak ele almaktır. Bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in ciddiyet ile insani yakınlık arasında denge kuran beşerî yönünü görünür kılmakta; Şemâil literatüründe mizahı sosyal ilişkileri düzenleyen rehberlik edici bir unsur olarak değerlendirme imkânı sunmaktadır.

3. Hz. Peygamber'in Gülmesi

İnsanın temel duyguları arasında mutluluk, şaşkınlık, öfke, korku, tikslenme ve üzüntü yer almaktadır. Bu duygular, sevinç, gülme, ağlama ve hayret gibi fizyolojik tepkilerle dışa vurulur. Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye'de Hz. Peygamber'in bu insani duygu ve tepkilerinden bazılarını ayrıntılı şekilde aktarmıştır. O ilgili bölümde, Hz. Peygamber'in gülmesine dair dokuz hadis zikretmiştir.³⁸ İlgili bölümde yer verilen rivayetler, Hz. Peygamber'in gülmesini betimleyen tasvirler olarak aktarılmakla sınırlı tutulmamış; aktarılan gülme olaylarının hangi bağlamda, hangi işlevle gerçekleştiği ve nasıl bir beşerî dengeyi temsil ettiği analitik olarak değerlendirilmiştir.

Câbir b. Semüre³⁹ ve Abdullah b. el-Hâris'ten⁴⁰ nakledildiğine göre “*Gülüşü tebessüm şeklindeydi.*” Yine Abdullah b. el-Hâris “*Ben Resûlullâh'tan daha çok tebessüm eden birini görmedim.*” demiştir.⁴¹ “Gülüşünün tebessüm şeklinde olduğu” ve “ondan daha çok tebessüm eden birinin görülmediği” yönündeki rivayetler, onun temel karakterini ortaya koymaktadır. Onun tebessümü, sürekli bir gülme hali değil, insanlara değer verdiğini ve onlara yakın olduğunu gösteren bilinçli bir ahlaki tercih olup aynı zamanda sözsüz bir iletişim ve güven inşa aracıdır. Cerîr b. Abdillâh'ın “*Beni her gördüğünde de mutlaka gülümserdi.*”⁴² şeklindeki gözlemi ise bu tavrın süreklilik arz ettiğini vurgulayarak, onun ilişkilerinde samimi ve içten olduğunu, tebessümünün bir anlık bir hal değil, kökleşmiş bir kişilik özelliği (hulk) olduğunu kanıtlamaktadır.

Şemâil rivayetlerinde Hz. Peygamber'in zaman zaman azı dişleri görünecek kadar güldüğü de aktarılmaktadır. Ebû Zerr'den nakledilen hadiste, Allah'ın affediciliğini konu alan bir sahne anlatılırken Hz. Peygamber'in bu şekilde güldüğü ifade edilmiştir.⁴³ Allah'ın affediciliğinin bir mümini sevindirdiği manevi bir sahne tasviri, Hz. Peygamber'in “azı dişleri görününceye kadar” gülmesine vesile olmuştur. Buradaki gülme, bir eğlence değil, ilahî rahmetin enginliği ve kulunun bağışlanma sevinci karşısında duyduğu derin memnuniyet ve mutluluğun bir ifadesidir.

³⁸ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 371-388.

³⁹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 372; Tirmizî, “Menâkıb” 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/97, 105 (Hadis No. 21224, 21317); Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, el-Müsned, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Beyrut: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1987), 13/450 (Hadis No. 7455).

⁴⁰ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 374; Tirmizî, “Menâkıb”, 10.

⁴¹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 373; Tirmizî, “Menâkıb”, 10; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/190-191 (Hadis No. 17856, 17865, 17866).

⁴² Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 377; Buhârî, “Cihâd”, 162, “Edeb”, 68; Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 2475.

⁴³ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 374; Müslim “İmân”, 190; Tirmizî, “Cehennem”, 10.

Benzer şekilde Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilen hadiste de, ilahî lütfun beklenmedik büyüklüğü karşısında müminin şaşkınlığını tasvir ederken Hz. Peygamber'in azı dişleri görünecek kadar güldüğü belirtilmiştir.⁴⁴ Bu rivayetlerde dikkat çeken husus, söz konusu gülmenin eğlence veya hafiflik içeren bir durumdan değil; ilahî rahmetin enginliği ve kulun safiyeti karşısında duyulan derin memnuniyetten kaynaklanmasıdır. Bu anlatım şekli, dinleyicilere Allah'ın cömertliğini sevdirecek anlatmanın nebevî bir yöntemi olmuştur.

Tirmizî'nin aktardığı bir diğer rivayette, Hendek Savaşı sırasında düşman askerinin komik bir şekilde yere yıkılması üzerine Hz. Peygamber'in azı dişleri görünecek kadar güldüğü ifade edilmektedir.⁴⁵ Bu rivayet, en gergin ve tehlikeli anlarda dahi insani tepkilerin kendiliğinden ortaya çıkabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'in bu samimi refleksi, onun peygamberliği beşerî gerçeklikten koparan sanal bir mesafe üretmediğini; aksine insani duyguları yerinde ve ölçülü biçimde yaşayıp yansıtan bir örneklik sunduğunu göstermektedir. Bu durum, Müslümanlara hayatın en zorlu dönemlerinde dahi insani hislerini bastırmak zorunda olmadıklarını, duygularını dengeli bir şekilde yaşayabileceklerini gösteren sıcak ve rahatlatıcı bir yaklaşım örneği arz etmektedir.

Aynı bölümde zikredilen başka bir hadiste Hz. Peygamber'in "*Allahım günahlarımı bağışla! Çünkü günahları Sen'den başka bağışlayacak kimse yoktur.*" şeklinde dua eden kimseden Allah'ın hoşnut olacağını bildirdiği ve mutluluktan güldüğü haber verilmiştir.⁴⁶ Hz. Peygamber'in mezkûr duayı okuyan kimseden Allah'ın hoşnut olacağını müjdelemesi ve bunun sonucunda mutluluktan gülmesi, onun tebessümünün bir diğer boyutunu, yani ümmetinin hidayeti ve Allah'ın rızasına ermesi karşısındaki sevincini ortaya koymaktadır. Bu durum, bir öğretmen ve rehber olarak, ümmetinin iyiliğinden duyduğu içsel mutluluğun dışa vurumu ve her hâlükârda ümmetinin iyiliğini düşündüğünün bir yansımasıdır.

Bu bölümde yer alan rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in gülmesinin rastgele veya sınırsız bir davranış olmadığı; aksine belirli bağlamlara ve anlam katmanlarına sahip bilinçli bir beşerî tutum olduğu görülmektedir. Onun tebessümü çoğunlukla merhamet, muhatabına değer verme ve sosyal yakınlık kurma amacı taşırken; azı dişleri görününceye kadar gülmesi ilahî rahmetin büyüklüğü, müminin safiyeti veya insanî bir durumun doğallığı karşısında ortaya çıkan istisnai bir tepkidir. Rivayetlerin amacı, Hz. Peygamber'in gülmesini fiziksel bir tasvir unsuru olarak aktarmaktan ziyade, duygusal tepkilerinin nebevî rehberlikle nasıl dengelendiğini görünür kılmaktır. Bu yönüyle Şemâil literatüründe gülme olgusu, Hz. Peygamber'in beşerî örnekliğinin yönlendirici ve yaşanabilir boyutunu ortaya koyan işlevsel bir analiz alanına dönüşmektedir.

4. Hz. Peygamber'in Ağlaması

Tirmizî *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye*'de Hz. Peygamber'in ağlaması bölümünde altı hadise yer vermiştir.⁴⁷ Bu hadisler, sadece "Peygamber ağladı" bilgisini aktarmamış; aynı zamanda onun duygusal yapısı, ahlaki duyarlılığı, tevhid bilinci ve insani merhamet yoğunluğu hakkında güçlü bir tablo çizmiştir. Hz. Peygamber'in gözyaşları, duygusal bir zayıflığı değil; onun derin bir manevi duyarlılığa, güçlü bir kalp inceliğine ve Allah'tan aldığı görevin ağırlığını hisseden bir bilince sahip olduğunu göstermektedir. Bölümün ilk rivayeti Abdullah b. Şihhîr'den şöyle nakledilmiştir: "*Bir keresinde Hz.*

---

⁴⁴ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 379; Buhârî, "Rikak", 51, "Tevhîd", 36; Müslim, "Îmân", 186.

⁴⁵ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 385; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/186 (Hadis No. 1620).

⁴⁶ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 382; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 74; Tirmizî "Daavât", 47.

⁴⁷ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 526-536.

Peygamber'in yanına gitmiştim. Namaz kılıyor ve ağlamaktan dolayı göğsünden, kaynayan kazan sesi gibi sesler geliyordu."⁴⁸ Bu rivayet, onun namaz esnasında dünyevi meşgalelerden tam olarak uzaklaşıp Allah'ın huzurunda olmanın bilinciyle ağladığını ortaya koymaktadır. "Kaynayan kazan sesi" benzetmesi, bu yoğun yönelişin dışa yansıyan fiziksel bir işareti haline gelmiştir. Bu gözyaşlarının ardındaki asıl sebep ise, haşyet olarak ifade edilen derin saygı, bilinç ve Allah karşısındaki sorumluluğu hissetme hâlidir.

Bir başka rivayette ise, Hz. Peygamber'in ağlamasını tetikleyen unsur olarak, onun ümmeti karşısındaki sorumluluğunu hatırlatan bir ayetin okunması gösterilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'in bir defasında Kur'ân dinlerken "*Biz her ümmetten, o ümmetin yaptıklarına bir şahit getirdiğimizde, seni de ümmetine şahit kaldığımızda halleri nice olacak?*" âyetine gelince ağladığını haber vermiştir.⁴⁹ Hz. Peygamber'in ümmetine şahitliğine vurgu yapılması ve hesap günü yaşanacakları düşünmesi, onu derinden sarsmıştır. Vermiş olduğu duygusal tepki, tebliğ sorumluluğunun ağırlığını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in kayıplar karşısında duygularını bastırmayıp onları bilinçli bir şekilde ifade eden sağlıklı bir psikolojiye sahip olduğunu gösteren olaylar şöyle aktarılmıştır: Hz. Peygamber'in on yedi aylık oğlu İbrâhim, hicretin 10. yılında vefat etmişti. Aynı gün güneş tutulması da yaşandı. Hz. Peygamber'in tutulma başlayınca kıyamet kopuyor zannıyla veya büyük bir azap geleceği endişesi ile hemen mescide gidip "küsûf namazı" kılmaya başladığı rivayet edilmiştir.⁵⁰ Rükû ve secdesini uzun tuttuğu bu namazın ikinci secdesinde "*Yâ Rabbi! Ben aralarında iken ümmetime azap etmeyeceğini bana vaad etmemiş miydin? Onlar sana tövbe ve istiğfâr ettikleri sürece kendilerine azap etmeyeceğini bana vaad etmemiş miydin? İşte biz, senden bizi bağışlamayı niyâz ediyoruz.*"⁵¹ diye dua ederek ağlamıştır. Hz. Peygamber namazdan sonra yaptığı konuşmada ise güneşin bir kimsenin doğumu veya ölümünden dolayı tutulmayacağını ifade etmiştir.⁵² Hz. Peygamber'in bu söz ve davranışlarında, bir toplum önderi olarak taşıdığı sorumluluk duygusunu ilahî adaletin gerçekleşmesi konusundaki hassasiyetiyle birlikte yansıttığı görülmektedir. Ümmetine bir azap gelme ihtimali karşısında yaptığı dualar ise, onun "rahmet peygamberi" oluşunun somut bir ifadesi niteliğindedir.

Hz. Peygamber'in diğer bir kaybını Abdullah b. Abbâs şöyle anlatmıştır: "*Hz. Peygamber vefat etmek üzere olan kızını kucaklayıp bağrına bastı. Onu bir süre öyle tuttuktan sonra önüne koydu ve kızı ruhunu teslim etti.*"⁵³ Bu esnada da Hz. Peygamber'in sessizce ağladığı görülmüştür. Onun, Osmân b. Maz'ûn'un vefatı üzerine de ağladığını Hz. Âişe şöyle nakletmiştir: "*Ashâb-ı kirâmdan Osmân b. Maz'ûn vefat edince, Resûlullâh (s.a.v.) ağlayarak onu öptü.*"⁵⁴ Bu bölümün son hadisinde Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in kızlarından birinin cenazesini şöyle anlatmıştır: "*Resûlullâh (s.a.v.)'in kızlarından birinin cenazesinde bulunuyorduk. O sırada kabrin kenarında oturan Resûl-i Ekrem'in mübarek gözlerinden yaşlar boşandığını gördüm...*"⁵⁵ Çocuklarının ve arkadaşının vefatı sırasında döktüğü gözyaşları, onun bir baba ve arkadaş olarak yaşadığı derin acıyı ve insani yönünü ortaya

⁴⁸ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 527; Ebû Dâvûd, "Salât" 156, 157; Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen* (Beyrut: Mektebü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1994), "Sehv", 18.

⁴⁹ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 528; Buhârî, "Tefsîr", 4/9, "Fezâilü'l-Kur'ân", 33; Müslim, "Müsâfirîn", hadis 800; Tirmizî, "Tefsîr", 4.

⁵⁰ Müslim, "Küsûf", 912.

⁵¹ Mezkûr vaatlerle ilgili bk. el-Enfâl 8/33.

⁵² Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 530; Nesâî, "Küsûf", 14; Ebû Dâvûd, "Salât", 268.

⁵³ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 532; Nesâî, "Cenâiz"; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/273-274 (Hadis No. 2475).

⁵⁴ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 535; Ebû Dâvûd, "Cenâiz" 35, 36; Tirmizî, "Cenâiz", 14; İbn Mâce, "Cenâiz", 7.

⁵⁵ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 536; Buhârî, "Cenâiz" 32, 71.

koyarken, aynı zamanda hüznün ile Allah'ın takdirine rıza arasındaki dengeli duruşunu da yansıtmaktadır. Bu bağlamlar birleştiğinde, ağlamanın Hz. Peygamber'in hayatında hem kulluk hem insanlık hem de liderlik boyutlarıyla ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu bölümde yer alan rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in ağlmasının duygusal bir zayıflık değil; ilahî haşyet, merhamet ve insani acılar karşısında sergilenen hakiki bir duyarlılığın ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Rivayetlerin amacı, onun gözyaşlarını istisnai bir hâl olarak betimlemekten ziyade, insani hassasiyetlerin nebevî bilinçle nasıl dengelendiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda ağlama, Şemâil literatüründe fiziksel bir tepkinin tasviri olmaktan ziyade, Hz. Peygamber'in duygusal farkındalığını ve ahlaki derinliğini ortaya koyan bir anlatı unsuru olarak işlev görmektedir.

5. Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı

Tirmizî *eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye*'de "Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı" bölümünde 26 hadise yer vermiştir.⁵⁶ O, Hz. Peygamber'in ibadet hayatını dört alt başlıkta (gece namazları, kuşluk namazı, oruç ve Kur'ân okuma şekli) incelemiştir. Eserin bu bölümü, Hz. Peygamber'in sünnetini anlamak ve onun örnekliğinde bir ibadet hayatı inşa etmek isteyenler için son derece değerli, güvenilir ve aydınlatıcıdır. Hadisler, Hz. Peygamber'in sadece bir "kanun koyucu" değil, aynı zamanda koyduğu ilkeleri en güzel şekilde hayata geçiren "örnek bir kul" olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mezkûr bölümün ilk hadisinde farklı sahâbilerden Hz. Peygamber'in ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı nakledilmiştir. Kendisine gelmiş geçmiş günahları bağışlanmasına rağmen niçin böyle yaptığı sorulduğunda o: "*Bu lütuflarından dolayı Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?*" cevabını vermiştir.⁵⁷ Ayakları şişinceye kadar namaz kılması ve bunu "şükreden bir kul" olma arzusuyla açıklaması, onun ibadetlerinin günah korkusundan değil, Allah'a olan minnet ve şükran duygusundan kaynaklandığını göstermektedir. Bu, ibadete yüksek bir manevî motivasyon kazandırmaktadır. Abdullah b. Abbâs, Hz. Peygamber'in geceleyin on üç rekât namaz kıldığını haber verirken⁵⁸ Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in gece hayatıyla ilgili gözlemlerini şöyle anlatmıştır:

*"Allah'ın Resûlü çoğu zaman yatsı namazını kılınca yatıp uyurdu. Sonra gecenin son üçte birine doğru kalkar, istediği kadar namaz kılar. Seher vakti girince de vitir namazını eda eder. Ardından dinlenmek için yatağına girer. Eşiyle beraber olmak isterse olurdu. Sabah ezanını duyunca hemen kalkardı. Boy abdesti alması gerekiyorsa alırdı; boy abdesti alması gerekmiyorsa, (sabah namazının sünnetini evde kıldıktan sonra) namazı kıldırmak üzere mescide giderdi."*⁵⁹

Hz. Âişe'nin anlattığı bu gece rutini (yatsıdan sonra uyumak, gecenin son üçte birinde kalkmak, vitirden sonra tekrar dinlenmek), ibadetin insanın biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarıyla çatışmak zorunda olmadığını kanıtlamaktadır. Bu düzen, "geceyi tamamen ibadetle geçirme" gibi ümmet için zorlayıcı olup aşırılığa yol olabilecek bir model tavsiyesi yerine, "verimli ve istikrarlı" bir örnek sunmaktadır. Aile hayatına (eşiyle beraber olma) ve fiziksel dinlenmeye (yatarak dinlenme) verilen yer, ibadet hayatının insani hayatın dışında değil, tam içinde olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Âişe "*Hz. Peygamber geceleyin uyku bastırıldığı veya uykudan gözünü açamadığı için teheccüd namazını kılamazsa, onun yerine gündüz on iki rekât namaz kılar*" demiştir.⁶⁰ Hz. Peygamber'in geliştirdiği bu

⁵⁶ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 455-490

⁵⁷ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 456, 458, 459; Buhârî, "Teheccüd", 6; Müslim, "Münâfikin", 2819.

⁵⁸ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 465; Buhârî, "Teheccüd", 10; Müslim, "Müsâfirin", 764.

⁵⁹ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 460; Buhârî, "Teheccüd", 15; Müslim, "Müsâfirin", 739.

⁶⁰ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 466; Tirmizî, "Salât", 328; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân et-Temîmî, *es-Sahîh*, nşr. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 6/178-179, 371-372 (Hadis No. 2420, 2645).

telafi mekanizması yani gece namazını kaçırdığında gündüz on iki rekât kılması, ibadetlerde ümitsizliğe kapılmamayı ve fırsatları değerlendirmeyi öğretmektedir. Bu, katı bir kuralcılık değil, samimi bir bağlılığın tezahürüdür. Buraya kadarki rivayetlerden Hz. Peygamber'in özellikle gece namazına çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber o, ümmetine namaz kılma konusunda tavsiyelerde bulunmuştur: “*Biriniz geceleyin namaz kılmak için kalktığı anda önce gayet kısa iki rekât namaz kılın.*”⁶¹ Hz. Peygamber'in, gece ibadetine kısa ve hafif iki rekâtla başlama yönündeki pratik tavsiyesi, öncelikle nefsin psikolojik direncini kırmayı ve ibadete yumuşak bir geçiş yapmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, kişiyi ani bir yüklenme yerine tedricî bir şekilde ibadet atmosferine hazırlayan psikolojik kolaylaştırma yöntemidir.

Hz. Peygamber'e bir gece namazında eşlik eden Huzeyfe b. el-Yemân onun namaz boyunca kıraat, kıyam, rükû ve secdeyi çok uzun tuttuğunu hatta bu namazı Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide veya En'âm sûreleriyle kıldığını haber vermiştir.⁶² Uzun sûrelerle kılınan namaz ve uzun süren rükûlar-secdeler, Hz. Peygamber'in namazı sadece bir ritüel olarak değil, Allah ile derûnî bir sohbet (mirac) olarak yaşadığını göstermektedir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in yorgunluk, kilo⁶³ gibi sebeplerle hayatının son günlerinde nafîle namazlarını çoğu zaman oturarak kıldığını söylemiştir.⁶⁴ Onun çeşitli sebeplerle nafîle namazları oturarak kılması, ibadetin kişinin gücü nispetinde olduğu prensibinin en güzel örneğidir. Bu, “ya hep ya hiç” ikilemini kırarak, ibadetin her halükârda sürdürülebilmesinin yolunu açmaktadır. Bölümün son hadisinde Hz. Ali'nin rivayetiyle Hz. Peygamber'in gündüz kıldığı namazlar zikredilmiştir. Buna göre o, farz namazların öncesi ve sonrasında namaz kıldığı vakitlerden bağımsız olarak da nafîle namaz kılmıştır.⁶⁵ Hz. Ali'den gelen bu rivayet, Hz. Peygamber'in ibadetinin sadece gece veya farzlarla sınırlı olmadığını, günün her vaktine yayılan bir “zihin ve kalp uyanıklığı” hali olduğunu göstermektedir.

Tirmizî eş-Şemâ'il'in “Hz. Peygamber'in Duhâ Namazı” bölümünde dokuz hadise yer vermiştir.⁶⁶ Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in kuşluk namazını bazen dört rekât, bazen dörtten fazla,⁶⁷ bazen de altı rekât⁶⁸ kıldığı gibi bu dört rekât sünneti zevâl vaktinden hemen sonra ve uzun ayetler okuyarak kıldığı⁶⁹ ifade edilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen bir rivayette “*Resûlullâh (s.a.v.) kuşluk namazını bazen devamlı ve düzenli olarak kılardı. Buna göre biz de: 'Allah'ın Elçisi kuşluk namazını artık hiç terk etmez.' derdik. Bazen de kuşluk namazını kılmazdı. Hatta biz, 'Galiba Allah'ın Elçisi artık kuşluk namazını kılmıyor.' derdik.*”⁷⁰ sözleriyle Hz. Resûl'ün namaza devamlılığı konusuna işaret edilmiştir. Metinlerde geçen “bazen yapar, bazen yapmaz” ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu, Hz. Peygamber'in ümmetine ibadetlerde aşırılığa kaçmamayı, dinin kolaylığını ve sürdürülebilir bir ibadet hayatını öğrettiğini göstermektedir. Özellikle kuşluk namazındaki bu uygulama, farz olmayan ibadetlerde esneklik imkânı bulunduğuna işaret etmektedir.

⁶¹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 467; Müslim, “Müsâfirîn”, 768; Ebû Dâvûd. “Tatavvu’”, 23.

⁶² Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 483; Ebû Dâvûd, “Salât”, 146, 147; Nesâî, “Tatbîk”, 25, 86.

⁶³ Müslim, “Müsâfirîn”, 732.

⁶⁴ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 485; Müslim, “Müsâfirîn”, 732.

⁶⁵ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 488; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/85, 160 (Hadis No. 650, 1375); Tirmizî, “Salât”, 315, 318, 419; Nesâî, “İmâme”, 65.

⁶⁶ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 490-499.

⁶⁷ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 491; Müslim, “Müsâfirîn”, 719.

⁶⁸ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 493.

⁶⁹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 499; Tirmizî, “Salât”, 315.

⁷⁰ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 495; Tirmizî, “Vitr”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/21, 36 (Hadis No. 11172, 11332).

Tirmizî *eş-Şemâ'il*'in “Hz. Peygamber’in Orucu” bölümünde 16 hadise yer vermiştir.⁷¹ Bu hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’in nafil oruç pratiği, katı ve tekdüze bir disiplinden ziyade, hayatın doğal akışı içinde, istikrarlı ama esnek, derinlemesine ama zorlayıcı olmayan bir ibadet modeli sunmaktadır. Bu modelin merkezinde “süreklilik” ve “denge” esastır. Tirmizî’nin tahrir ettiği ilk hadis Hz. Âişe’den şöyle nakledilmiştir: “*Resûlullâh (s.a.v.) bazen o kadar çok oruç tutardı ki, biz onun o ay boyunca oruca hiç ara vermeyeceğini zannederdik. Bazen de oruca öyle ara verirdi ki, biz onun artık o ay hiç oruç tutmayacağını düşünürdük.*” Hz. Âişe sözüne şöyle devam etmiştir: “*Resûlullâh (s.a.v.) Medine’ye geldikten sonra, Ramazan ayı dışında hiçbir ayı tamamen oruçlu geçirmemiştir.*”⁷² Hz. Peygamber’in bazen yoğunlaşan bazen seyrelen bu oruç ritmi, ibadetin nefsi tüketen bir yük değil, ruhu besleyen ve kapasiteye göre şekillenen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. “Ramazan dışında hiçbir ayı tamamen oruçlu geçirmemesi” ise, nafil oruçta sınırları çizen net bir prensip olarak öne çıkmaktadır. Bu, dini kendi nefsi adına zorlaştırma eğilimine karşı bir denge unsurudur. Namaz gibi oruç ibadetine de düşkün olan Hz. Peygamber’in her ayın ilk üç gününü oruçlu geçirdiği,⁷³ pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmaya özen gösterdiği,⁷⁴ bir ay cumartesi, pazar, pazartesi günleri, bir sonraki ay da salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tuttuğu,⁷⁵ hiçbir ayda Şaban ayındaki kadar çok oruç tutmadığı,⁷⁶ her ay üç gün oruç tuttuğu⁷⁷ nakledilmiştir. Hz. Peygamber’in tuttuğu farklı nafil oruçlar, müminlere belli kalıplar dayatmak yerine, kişisel durumlarına en uygun olanı seçebilme imkânı sunmaktadır. Bu çeşitlilik, ibadet hayatına canlılık katarak tekdüzeliği önlemektedir. Aynı zamanda, “kişiye gücünün üstünde yük yüklenmeyeceği” ilkesiyle uyum içinde, ibadetleri kolaylaştırıcı ve ömür boyu sürdürülebilir kılan bir anlayışı yerleştirmektedir. Nihayetinde bu yaklaşım, ibadetin katı kurallardan oluşan bir yük değil, ruhu besleyen sürekli bir hayat disiplini haline gelmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca Şaban ayında tutulan fazla oruç, Ramazan için “ruhsal ve bedensel hazırlık” niteliği taşımaktadır. Bu, ibadetler arasında bir bütünlük ve hiyerarşi olduğunu göstermektedir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in yaptığı hayır ve ibadetlerin, durmadan yağan bahar yağmuru gibi kesintisiz olduğunu da eklemiştir.⁷⁸ Hz. Âişe’nin “durmadan yağan bahar yağmuru” benzetmesi önemlidir; zira bahar yağmuru ne sert ve tahrip edici bir sele dönüşür ne de yeri ve zamanı belirsiz bir damla olarak kalır. Aksine, yumuşaklığıyla toprağa nüfuz eder, bereketiyle can verir ve kesintisizliğiyle süreklilik arz eder. İşte bu metafor, Hz. Peygamber’in ibadet anlayışının karakterini mükemmel bir biçimde yansıtır: Onun ibadetleri, nefsi tüketen ve bıktıran bir yük olmaktan uzak, ruhu besleyen ve manen güçlendiren yapıcı bir nitelik taşımaktadır. Aynı zamanda bu süreklilik, her an oruçlu olmak anlamına gelmeyip, oruç ibadetiyle olan bağın asla koparılmadığı, “az da olsa devamlı amel” prensibinin canlı bir tezahürüdür.

Resûlullah’ın ibadet hayatıyla ilgili konulardan biri de onun Kur’ân okuma şeklidir. Bu bağlamda Tirmizî *eş-Şemâ'il*'in “Hz. Peygamber’in Kur’ân-ı Kerim’i Okuyuş Şekli” bölümünde sekiz hadise yer

---

⁷¹ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 501-518.

⁷² Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 502; Müslim, “Sıyâm”, 174; Ebû Dâvûd, “Savm”, 59; Tirmizî, “Savm” 57.

⁷³ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 506; Tirmizî, “Savm”, 41.

⁷⁴ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 507; Nesâî, “Sıyâm”, 34.

⁷⁵ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 508; Tirmizî, “Savm”, 44.

⁷⁶ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 508; Tirmizî, “Sıyâm”, 37.

⁷⁷ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 510; Müslim, “Sıyâm”, 1160; Tirmizî, “Savm”, 54; Ebû Dâvûd, “Savm”, 70.

⁷⁸ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 512; Buhârî, “Savm”, 64, “Rikâk”, 18; Müslim, “Müsâfirîn”, 783.

vermiştir.⁷⁹ Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'i harfleri sayılacak kadar ağır ağır,⁸⁰ usûlüne göre uzatmaları yaparak tecvîd üzere,⁸¹ her âyetin sonunda dura dura,⁸² bazen sessiz, bazen de başkaları duyacak şekilde sesli,⁸³ geceleyin,⁸⁴ nağme yapmadan⁸⁵ okuduğu nakledilmiştir. Kur'ân kıraatine dair bu hadisler, Hz. Peygamber'in tilavetinin hem teknik hem de manevi boyutlarını kuşatan bütüncül bir yol haritası sunmaktadır. Bu çerçevede, tertîl (ağır ağır okuma) ile her harfin hakkı verilerek anlama ve tefekkür merkeze alınır. Tecvid kurallarına riayet, Kur'ân'ın fonetik yapısını korumanın ve vakarını muhafazanın aracıdır. Dura dura okuma (vakıf), her bir ilahi mesajı zihnen ve kalben hazmetmeye imkân tanırken; sîrr ve cehr (sesli-sessiz okuma) dengesi hem derûni bir münacat hem de etkili bir tebliğ vasıtası olabilme esnekliği sağlar. Gece okumak, sükûnet ve kalbin huzur şartlarını temin eder; nağmeden uzak okuma ise anlamı önceleyerek ilahi kelamı sanatsal bir gösteriden ziyade bir hidayet rehberi olarak öne çıkarır. Tüm bu unsurlar, kıraati sadece bir metin okuma eylemi olmaktan çıkarıp, anlama, düşünme ve yaşama amacına yönelik derin bir kulluk eylemine dönüştürmektedir.

İbadet hayatına dair rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in kulluğunun olağanüstü ve erişilmez bir düzeyde sunulmadığı; aksine insani kapasiteyi gözetken bilinçli bir denge üzerine kurulduğu görülmektedir. Onun ibadetleri, ruhsuz bir zorlama değil; şükür, sevgi ve sorumluluk bilinciyle şekillenen gönülden bir irtibatın dışavurumudur. Aynı zamanda ibadetlerde sürekliliği esas alması, telâfi ve kolaylaştırma yollarını benimsemesi, kulluğun hayatla uyumlu ve sürdürülebilir bir disiplin olduğunu göstermektedir. Böylece Şemâil, ibadeti sadece yapılması gereken bir görev olarak değil, insani sınırları gözetken süreklilik esaslı bir kulluk bilinci şeklinde sunmaktadır.

6. Hz. Peygamber'in Yaşam Şekli

Tirmizî eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye'de "Hz. Peygamber'in Yaşam Şekli" bölümünde dokuz hadise yer vermiştir.⁸⁶ Bu dört rivayet, Hz. Peygamber'in yaşam tarzına dair derin ve birbiriyle bağlantılı manevi dersler sunmaktadır. Her bir hadis, onun şahsiyetinin farklı bir yönünü ortaya koyarak, mükemmel bir örnek olma vasfını nasıl somutlaştırdığını göstermektedir. Bölümün ilk hadisi Nu'mân b. Beşîr'den şöyle nakledilmiştir: "*Sizler bugün canınızın çektiğini dilediğiniz kadar yiyip içiyorsunuz, değil mi? Halbuki ben, Nebî'nizin karnını doyuracak bir kuru hurma bile bulamadığı zamanları gördüm.*"⁸⁷ Bu rivayet, bir sahâbînin şahitliği üzerinden nesiller arası bir diyalog kurmaktadır. Nu'mân b. Beşîr, yaşadığı refah dönemindeki Müslümanlara hitaben yaptığı bu hatırlatma ile sadece bir "fakirlik hikâyesi" anlatmamıştır. Amacı, "Nebî'niz bile bu sıkıntıları çekti" gerçeğini vurgulayarak, onların sahip oldukları nimetlerin kıymetini bilmelerini sağlamak ve peygamberleriyle kurdukları manevi bağı güçlendirmektir. Bu, Hz. Peygamber'in çektiği sıkıntıların bile, sonraki nesiller için bir öğreti ve şükür vesilesi olduğunu göstermektedir. Hadis, onun hayatının her detayının, ümmeti için nasıl bir eğitim aracına dönüştüğünün çarpıcı bir örneğidir. Diğer bir rivayette Hz. Âişe'nin "*Biz Muhammed âilesinin,*

⁷⁹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 519-526.

⁸⁰ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 519; Ebû Dâvûd, "Vitr", 20; Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 23; Nesâî, "İftitâh", 83.

⁸¹ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 520; Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 29; Ebû Dâvûd, "Vitr", 20; Nesâî, "İftitâh", 82; İbni Mâce, "İkâmet", 179.

⁸² Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 520; Ebû Dâvûd, "Hurûf ve'l-kırâât", 33; Tirmizî, "Kırâât", 1.

⁸³ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 521; Müslim, "Hayz", 307; Ebû Dâvûd, "Vitr", 8; Tirmizî, "Salât", 330.

⁸⁴ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 522; Nesâî, "İftitâh", 81; İbni Mâce, "İkâmet", 179.

⁸⁵ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 524; İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.) 1/376, 420.

⁸⁶ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 613-640.

⁸⁷ Tirmizî, eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye, 613; Müslim, "Zühd", 34; Tirmizî, "Zühd", 39.

*bazen bir ay boyunca ocağımız yanmazdı. Bu esnada hurma ve sudan başka bir şey yiyip içmezdik.*⁸⁸ sözlerinden Hz. Peygamber'in imkânı olmasına rağmen dünya nimetlerine önem vermediği için mütevazı bir yaşam tarzını seçtiği anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'nin "bir ay boyunca ocağın yanmaması" ifadesi, olağanüstü bir yoksulluk halini betimlemektedir. Toplumun lideri olarak daha müreffeh bir yaşam sürebilecekken, böyle bir hayatı seçmesi, onun dünya nimetlerine bakışındaki derin hikmeti ortaya koymaktadır. Bu durum, İslamî anlamdaki zühd anlayışının özünü yansıtmaktadır. Zühd, dünyayı tümüyle reddetmek değil, onun kalbi ve nihai hedefleri perdelemesine izin vermemek, ona bağımlı hale gelmemektir.⁸⁹ Bu bilinçli sadeleşme, onun nefsi terbiye etmedeki üstün mertebesinin ve dünyayı ahiretin bir tarlası olarak gören sağlam inancının bir tezahürüdür.

Hz. Peygamber aynı zamanda çektiği sıkıntıları etrafına duyurmamıştır: *Bir gün sahâbiler aşıktan şikâyet ederek karınlarına bağladıkları taşları Hz. Peygamber'e gösterirler. Bunun üzerine o mübarek elbisesini açar ve orada bulunurlar Hz. Peygamber'in karnına iki taş bağladığını görürler.*⁹⁰ Bu rivayet, Hz. Peygamber'in liderlik vasfının ince bir detayını ortaya koymaktadır. Sahâbilerin şikâyet etmesi üzerine, kendisinin de onlardan farksız hatta daha beter bir durumda olduğunu (iki taş bağlamış olması) göstermesi, derin bir empati ve ortak acıyı paylaşma ahlakıdır. O, "Ben sizden daha iyiyim." veya "Sabredin!" demek yerine, "Ben de sizinleyim." mesajı vermiştir. Bu davranış, bir liderin toplumuyla kurması gereken "acıyı birlikte göğüsleme" bağıdır. Aynı zamanda, çektiği sıkıntıyı kendisine saklaması, şahsi problemleri topluma yük olarak taşımaması, onun ahlaki olgunluğunu ve metanetini göstermektedir. Son olarak Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in sofrasında ne sabah yemeğinde ne de akşam yemeğinde et ile ekmeğin hiçbir zaman bir arada bulunmadığını haber vermiştir.⁹¹ Enes b. Mâlik'in bu gözlemi, Hz. Peygamber'in sade yaşamının bilinçli bir tercih olduğunu gösterir. Onun sofrasında et ve ekmeğin nadiren bir arada görülmesi, sadece bir yoksulluk göstergesi değil, aynı zamanda bir "yeterlilik bilinci" ve "israftan kaçınma" ilkesidir. Bu tutum, günümüz tüketim alışkanlıklarına da ışık tutmakta ve ihtiyaç ile lüksü birbirinden ayırmak, nimetleri ölçülü ve şükür tavrıyla tüketmek gerektiğini hatırlatmaktadır. Kısacası, bu hadis bize sadece "ne yediğimizi" değil, "nasıl bir hayat sürdürdüğümüzü" de sorgulatmaktadır.

Sonuç

Tirmizî'nin *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye* adlı eseri, Hz. Peygamber'in beşerî yönünü sistemli bir bütünlük içerisinde sunarak onun yalnızca vahiy alan bir elçi değil, aynı zamanda her Müslümanın hayatına rehberlik edebilecek somut, ulaşılabilir ve yaşanabilir bir örnek şahıs olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Şemâil rivayetlerini yalnızca betimleyici anlatılar olarak aktarmakla yetinmeyip, bu rivayetlerin Hz. Peygamber'in örnekliğini nasıl dengeli ve normatif bir hayat modeline dönüştürdüğünü tematik ve işlevsel bir okuma çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

---

⁸⁸ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 615; Müslim, "Zühd", 26; Tirmizî, "Kıyâmet", 34; İbni Mâce, "Zühd", 10.

⁸⁹ Bu anlayış, klasik hadis literatüründe zühd kavramının yorumlarıyla da paralellik göstermektedir. Konuyla ilgili bazı klasik çalışmalar şu şekildedir: İbnü'l-Mübârek, Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1987); Vekî' b. Cerrâh, Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melih er-Ruâsî, *Kitâbü'z-Zühd* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2010); Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd* (Mısır: Dâru'l-Gaddi'l-Cedid, 2005); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1987).

⁹⁰ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 616; Tirmizî, "Zühd", 39.

⁹¹ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*, 637; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/270; Ebû Ya'la, el-Müsned, 5/420-421 (hadis no. 3108); İbni Hibbân, *es-Sahîh*, 14/ 273-274(hadis no. 6359).

Araştırma kapsamında ele alınan ahlak, mizah, gülme, ağlama, ibadet ve yaşam tarzına dair rivayetler, Hz. Peygamber'in insani yönünün onun nebevî misyonunu gölgelemediğini; bilakis bu misyonun insan hayatında nasıl somutlaşacağını gösteren canlı ve bütüncül bir model oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, Şemâil literatüründe sıkça karşılaşılan dağınık tasvirleri, gündelik hayata rehberlik eden anlamlı bir örneklik çerçevesinde yeniden yorumlamıştır.

Araştırmanın temel bulguları, Hz. Peygamber'in ahlak ve karakter bütünlüğünün sıradan bir iyilik hali değil, onun Allah ile kurduğu derin bağın doğal bir yansıması olduğunu göstermektedir. Enes b. Mâlik'in on yıllık hizmeti boyunca bir kez bile onun "öf" sözüne muhatap olmaması, onun sabır ve nezaketinin; insanlara daima güler yüzle yaklaşması ise şefkat ve merhametinin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Bu ahlaki duruş, Hz. Peygamber'in tebliğinin yalnızca sözle değil, yaşantıyla desteklenen en güçlü yönünü teşkil etmektedir.

Şemâil rivayetleri, Hz. Peygamber'in duygusal hayatının zenginliğini ve dengeli doğasını açıkça gözler önüne sermektedir. Tebessümünün sosyal ilişkilerde bir iletişim ve güven inşa aracı olması, mizahının sevgi, eğitim ve değer aktarımı işlevi görmesi; ağlamasının ise bir zayıflık değil, ilahî haşyet duygusunun, ümmetine olan şefkatinin ve insani acılar karşısındaki samimi tepkisinin ifadesi olması, onun beşerî yönünün nebevî örnekliliği nasıl güçlendirdiğini göstermektedir. Bu denge, Hz. Peygamber'in insani duyguları bastıran değil, onları ölçü ve bir anlam içinde yaşayan rehber olduğunu ortaya koymaktadır.

İbadet hayatına dair rivayetler, onun kulluğunun derin bir bağlılık ile insani kapasiteyi gözetten bir denge üzerine kurulu olduğunu göstermiştir. Ayakları şişinceye kadar namaz kılması, şükür ve huşunun; gece namazını kaçırdığında gündüz telafî etmesi veya yaşlandığında oturarak kılması ise ibadetin sürdürülebilir ve insan fıtratına uygun bir disiplin olduğunu açık göstergesidir. Hz. Âişe'nin onun ibadet hayatını "durmadan yağın bahar yağmuru"na benzetmesi, bu istikrar ve bereketi çarpıcı biçimde yansıtmaktadır.

Yaşam tarzına dair rivayetler ise Hz. Peygamber'in dünyevi imkânlarla sahip olmasına rağmen sade, mütevazı ve doğal bir hayatı bilinçli bir tercih olarak benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu tercih, Müslümanlar için maddi ve manevi hayat arasında bir denge modeli sunmakta; israf ve gösterişten uzak, anlam ve şükür merkezli bir varoluş anlayışına işaret etmektedir.

Netice itibarıyla bu çalışma, Tirmizî'nin Şemâil'inin Hz. Peygamber'i anlamanın yalnızca onun tebliğ ettiği hükümleri bilmekle sınırlı olmadığını; aynı zamanda onun nasıl güldüğünü, nasıl ağladığını, nasıl ibadet ettiğini, gündelik hayatını nasıl sürdürdüğünü ve insanlarla nasıl bir ilişki kurduğunu kavramakla mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle Şemâil, İslam'ı yalnızca bir inanç ve hukuk sistemi olarak değil, aynı zamanda bir "yaşam sanatı" olarak sunmakta; bu sanatın en mükemmel uygulamasının Hz. Peygamber'in şahsında somutlaştığını göstermektedir.

Araştırma, Şemâil literatürünü betimleyici bir rivayet alanı olmaktan çıkararak, Hz. Peygamber'in beşerî örnekliliğini çağdaş insan için takip edilebilir, dengeli ve anlamlı bir hayat modeli olarak yeniden düşünmeye katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu sebeple Şemâil ilmi, hem Hz. Peygamber'i insanüstü bir varlık olarak algılayan yanlış yaklaşımları tashih etmede hem de onun rehberliğinde erdemli bir hayat inşa etmek isteyen Müslümanlar için vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Arslan, Uğur. “Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Hindistan’da Kurulan Türk Devletlerinde Kanunname ve Zevâbitler”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 26 (2017), 7-22.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Beyrut: Beytü’l-Efkârî’ d-Düveliyye, 1998.
- Ahmed b. Hanbel, Kitâbü’z-Zühd. Mısır: Dâru’l-Gaddî’l-Cedîd, 2005.
- Al Tamimi, Orwah Abdelghani Ahmad. *Muslihuddin Muhammed b. Selâhaddîn el-Lârî ve Şerhu’s-Şemâilî’n-Nebeviyye Adlı Eserinin Tahkiki*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Yazıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Baş, Esra Düzce. *Peygamberimizin Hayatında Mizah*. Ankara: TDV Yayınları, 2023.
- Begavî, el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *el-Envâr fî şemâ’ili’n-nebiyyi’l-muhtâr (İrşâdü’l-envâr)*. Nşr. İbrâhim el-Ya’kûbî. Beyrut: Dâru’l-Mektebî, 1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Kitâbü’z-Zühd*. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye, 1987.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Canikli, İlyas. “Tirmizî’nin ‘Şemâil’inde Yer Alan Hz. Peygamber’in Fiziksel Yönüyle İlgili Rivâyetlerin Sünnetle İlişkisi.” *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2025), 224–243.
- Doğan, Yusuf. “Hz. Peygamber ve Mizah”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004): 191–203.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, ts.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *el-Müsned*. Nşr. Hüseyin Selîm Esed. 13 cilt. Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1987.
- Erkaya, Musa. “Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mizah Anlayışı”. *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 14/1 (2019): 141–161.
- Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebî Bekr. *Mecma’ü’z-zevâid*. 10 cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1991.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân et-Temîmî. *es-Sahîh*. nşr. Şuayb el-Arnaûd. 16 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Şemâ’ilü’r-resûl*. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 2006.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. Beyrut: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- İbnü’l-Mübârek, Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî. *Kitâbü’z-Zühd ve’r-Rekâik*. Beyrut: Dâru’l-Kütüb’l-İlmiyye, 1987.
- İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d. *et-Tabakâtü’l-kübrâ*. nşr. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Kâdî İyâz, Ebû’l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *eş-Şifâ*. Nşr. Abduh Ali Kûşek. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. “Şemâil.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/497–500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. *Şemâil-i Şerif Şerhi*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016.
- Keser, Fatma. *Tirmizî’nin (ö. 279/892) Şemâilü’l-Muhammediyye Adlı Eseri Üzerine Yazılmış Türkçe Şerhlere Hüsamüddin Nakşibendi’nin (ö. 1282/1865) Katkısı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Keskin, Yusuf Ziya. “Şemâil ve Delâilü’n-Nübüvve Eserleri.” *İslâm ve Yorum III: Din, Bilim ve Medeniyet*

(Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına) I. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2019.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. Beyrut: Mektebü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1994.

Özil, Sibel. "Eyüp Sabri Paşa'nın Tercemetü'ş-Şemâil'i." *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2021), 685–695.

Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Zehru'l-hamâil 'ale'ş-şemâil: Evsâfû'n-Nebî*. thk. Mustafa Âşûr. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1988.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1984.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2011.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Vekî' b. Cerrâh, Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî. *Kitâbü'z-Zühd*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2010.

Yardım, Ali. "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu'ş-Şemâili." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 349–409.

Yardım, Ali. "Hazreti Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nev'i." *Diyanet Dergisi* 25/4 (1989), 213–220.

Yardım, Ali. *Peygamberimiz'in Şemâili*. İstanbul: Damla Yayınları, 2011.

Yıldırım, Enbiya. *Peygamberimiz ve Arkadaşlarının Hayatında Şaka*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.

Yüksel, Fatih Muhammed. "İrfânî Hadis Şerhçiliği: Ali Yardım Örneği". *Tokat İlmîyat Dergisi* 13/2 (December 1, 2025): 544-565.